követi. Ennek szövegében kerek zárójelben olykor egy másik, a szöveget jobban megvilágító, ferde zárójelben pedig egy szerintem szintén ajánlható, lehetséges fogalmazást, szót közlök. Hozhatnánk még további értelmezési lehetőségeket is (l. pl. Benkő 1980: 60–1 és passim), magam azonban itt csak a szerintem leginkább föltehetőknek a közlésére szorítkozom. Szögletes zárójelben pedig a szöveghez tett kiegészítések: a hiányzó, az értelmezést segítő szavak, jelentések pótlásai állnak. Két értelmezést közlök. Az első szemantikailag pontosabb, formailag kötetlenebb, a második — ha nem is teljességre törekvően — jobban igyekszik az eredeti verses forma visszaadására. — Először lássuk tehát az ÓMS. betűhű szövegét (vö. E. Abaffy 1990: 126–7; A. Molnár 2002d: 465; Vizkelety 2004: 116–7).

Az ÓMS. betű szerint leírt szövege

Volek ſyrolm thudothlon ſy
rolmol ſepedyk. buol oʒuk
epedek . . Walaſth vylagum
tul ſydou fyodumtul eʒes
urumētuul. O en eſes urodū
eggen yg fyodum ſyrou a /
/ niath thekunched buabeleul
kyniuhhad. Scemem kunuel
arad en iunhum buol farad /
the werud hullothya[1] en iū /
hum olelothya Vylag uila
ga viragnak uiraga. Keſeru /
en. Kynʒathul uoſ ſcegegkel
werethul Vh nequem en
fyon [!] eʒes meʒuul Scege
/ nul ſcepſegud wirud hioll[2]
wyʒeul. Syrolmom fuha
/ ʒatum therthetyk kyul en
iumhumnok [!] bel bua qui
ſumha nym kyul [!] hyul
Wegh halal engumet / egge
dum illen / maraggun uro
dum / kyth wylag felleyn [!]

O ygoʒ ſymeonnok beʒʒeg
ſcouuo ere en erʒem eʒ bu /
thuruth / kyt niha egyre.
Tuled ualmun [!] de num
ualallal / hul yg kynʒaſſal /
fyom halallal. Sydou
myth theʒ turuentelen /
fyom merth hol byuntelen /
fugwa / huʒtuʒwa wklel /
/ ue / ketwe / ulud Kegug
/ gethuk fyomnok / ne leg /
kegulm mogomnok / owog
halal kynaal / anyath eʒes
fyaal / egembelu ullyetuk.

Az ÓMS. egy lehetséges olvasata, föltehető korabeli kiejtése

(Ehhez vö. Pais 1942: 33–4; Mészöly 1956: 122; Benkő 1980: 52–3; A. Molnár 2003d: 59 is):

βalék siralm tudatlan; | siralmal sëpedëk (? = sëphedëk), | búal aszok, epedëk. || βálászt βilágumtúl, | zsidou, fiadumtúl, | ézës ürümemtűl. || Ó, ēn ézës Uradum, | ëddzśen idzś fiadum, | sírou ányát teküncsed, | búábelëül kinyúχχád (? = kinyüχχed)! || Szëmem künyβel árád, | ēn junhum búal fárád, | të βérüd hullatjá | ēn junhum alélatjá. || βilág βilágá, | βirágnák βirágá, | keserűen kínzátul, | βas szëgekkel βeretül. || Uχ nekëm, ēn fiam, | ézës mézűl, | szédzśënűl szépségüd, | βírüd hiol βizëül. || Siralmam, fuhászátum | tërtetik (? = tëttetik) kiűl, | ēn junhumnak bel búá, | ki sümhá nim hiül. || βédzś hálál engümet, | ëddzśedüm íllyën, | maraddzśun Uradum, | kit βilág féllyën! || Ó, igaz Simëonnak | bëzzëg szaβa érë: | ēn érzëm ez bútürüt, | kit níhá égírë. || Tűled βálnum (? = βálnám), | de nüm βálállál, | hul ídzś kínzással, | fiam hálállál. || Zsidou, mit tész türβéntelen! | Fiam mért hal biüntelen! || Fugβá, húsztuzβá, | üklelβë, këtβë | ülüd. || Këdzśüddzśetük fiamnak, | në lédzś këdzśülm magamnak; | aβadzś hálál kínáál | ányát ézës fiáál | ëdzśembelű üllyétük!

A szöveg egy lehetséges kötetlenebb, változatokat is tartalmazó értelmezése

(Ehhez vö. Pais 1942: 33–4; Mészöly 1956: 118, 120; Benkő 1980: 60–1; A. Molnár 2002d: 464–7, 2003d: 59–60)

Nem ismertem a siralmat, | [Most] siralomtól kínzatom[3], | Fájdalomtól[4] gyötretem, emésztődöm ([Most] siralom sebez; ? vagy: siralomtól zoko-

gok), | Fájdalom gyötör, epeszt. || A zsidók szememnek fényétől[5] /világosságomtól/, | Elválasztanak fiamtól /fiacskámtól/[6], | Édes örömemtől. || Ó, én édes Uram /Uracskám/[7], | Egyetlenegy fiam /fiacskám/, | A síró anyára tekints le, | Fájdalmát könnyebbítsed[8] (enyhítsed) || Szememből könny árad[9], | Szívem kintól szenved[10], | Te véred hullása | Szívem alélása. (Amikor a te véred hull, | Az én szívem elalél.) || Világosság világossága (Erkölcsnek példája; vagy: a világmindenség világossága, erkölcsi példája, forrása, reménye), | Virágnak virága (Szépségnek mintája; a virágok közt is a legszebb)[11], | Keservesen kínoznak, | Vas szegekkel átvernek! || Jaj nekem, én fiam, | Édes, mint a méz! | Megrútul (Szégyenül, megszégyenítik) szépséged[12], | Véred kiömlik.[13] || Siralmam, fohászkodásom | Láttatik kívül[14] /? vagy: Belőlem kifakad/, | Szívem belső fájdalma | Soha nem enyhül. || Végy halál, engemet, | Egyetlenem /egyetlenkém/ éljen, | Maradjon meg Uram, | Kit a világ féljen (tiszteljen)! || Ó, az igaz Simeonnak | Bizony /bezzeg, biztos/ [a] szava beteljesült: | Én érzem e fájdalom-tört (a fájdalom e tördöfését), | Amit egykor megjövendölt.[15] || Elválnám[16] tőled, | De nem életben maradva[17], | Amikor így kínoznak, | Fiam, halálra! || Zsidó, mit téssz (teszel), törvénytelen! | Mert a fiam bűntelenül hal meg! /Zsidó, mit téssz törvénytelenül?! | Miért hal meg a fiam bűntelenül?!; vagy: A zsidók amit tesznek, törvénytelen, | Mert a fiam bűntelenül hal meg./ | Megragadva, rángatva, | Ököllel verve, megkötözve[18] | Ölöd meg! || Kegyelmezzetek fiamnak, | Ne legyen kegyelem magamnak, | Avagy halál kínjával, | Anyát édes fiával | Együtt öljétek meg!

A verses forma visszaadására (jobban) törekvő értelmezés
(Ehhez vö. A. Molnár 2002d: 467–8, 2003: 60–2)

Nem ismertem a siralmat,
Most siralom sebez,
Fájdalom gyötör, epeszt.

Zsidók szememnek fényétől,
Elválasztanak fiamtól,
Édes örömemtől.

Ó, én édes Uram,
Egyetlen egy fiam,
Síró anyádra tekints le,
Fájdalmát könnyebbítsed!

Szememből könny árad,
Szívem kintól szakad,
Te véred hullása,
Szívem alélása.

Világ világa,
Virágnak virága,
Keservesen kínoznak,
Vas szegekkel átvernek!

Jaj nekem, én fiam,
Édes, mint a méz,
Megrútul szépséged,
Kiömlik véred!

Siralmam, fohászkodásom
Láttatik kívül,
Szívem belső fájdalma
Soha nem enyhül.

Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon meg Uram,
Kit a világ féljen!

Ó, az igaz Simeonnak
Bizony szava elért,
Érzem e fájdalom-tört,
Amit egykor megígért.

Elválnám tőled,
De nem életben maradva,
Mikor így kínoznak
Fiam, halálra!

Zsidó, mit téssz törvénytelen!
Fiam meghal, de bűntelen!
Megfogva, rángatva,
Öklözve, megkötve
Ölöd meg!

Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Együtt öljétek meg!

Jegyzetek:

[1] Megjegyzendő, hogy az ÓMS. scriptora ugyanezt a szót a 279r lap egy (neki tulajdonított) glosszájában eltérően írta le: „virudnek *hullotta* mia" 'véreднek hullása által' (Vizkelety 2004: 129–30). Itt tehát a birtokos személyjel *-a* alakú, intervokalikus helyzetben pedig a *t* megnyúlik. A két alakváltozat szintén inkább az ÓMS. másolat voltát támogatja.

[2] A magyarban ez egy ritka, igen korai példa a szóvégi kettős (? hosszú) mássalhangzó leírására. Nem valószínű, de azért nem lehet kizárni, hogy itt az ejtés is hosszú. Utána mássalhangzóval kezdődő szó is áll. A szóvégi hosszú mássalhangzók — az intervokalikus helyzetben lévők analógiájára — csak később kezdenek megjelenni, majd elszaporodni (l. pl. A. Molnár 2003a). A következő szó mássalhangzós kezdete miatt Benkő (1980: 86) azt írja, hogy itt „a Siralom írója vagy inkább másolója szokásos bizonytalankodásainak egyikével állhatunk szembe". A NySz.-ban az e helyütt számításba vett két szó közül a *hull*-nak csak a XVI. század végétől vannak a szó végén, a *hiul* (*hejul, hijól* stb.) 'kiürül'-nek pedig egyáltalán nincsenek hosszú mássalhangzós adatai. Igaz, azt egyszer jó lenne megvizsgálni (s

ezt majd meg is szeretném tenni), hogy a magyar szóvégi hosszú mássalhangzók jelölését befolyásolta-e, és ha igen, mennyiben a latin helyesírás. A latinban ugyanis a szó végén nem áll hosszú mássalhangzó, s mivel ilyennek a jelölését a magyarul írók ott nem láthatták, kezdetben ez a magyarban is szokatlan lehetett nekik. Tehát az feltehető, hogy a szóvégi mássalhangzók esetében a helyesírás az átlagosnál később követi a kiejtést. A *hioll* hosszú *ll*-lel való írása a szónak szintén inkább a *hull*, mint a *hiul* igével való összekapcsolása mellett vall. A *hull* egyes toldalékos alakjaiban az *ll* intervokalikus helyzetben már az ómagyarban hosszú, s ez a kiejtésben vagy talán még inkább a leírásban hathatott a szóvégi helyzetre, míg a *hiul -ul* képzőjében a hosszú *ll* kevésbé várható. A diftongusos ejtésre lásd ÓMS.: *byuntelen*; KT.: *fciulhelſen*. Egyébként stílustörténeti és jelentéstani érvek is itt inkább a *hull* ige előfordulását támogatják, az egyházi szövegek — igen gyakran — Krisztus vére hullásáról beszélnek, és a vonatkozó helyre is inkább egy 'hull' jelentésű ige illik. (Ue.-t, a *hioll*-ról írtakat vö. lentebb is a *Scemem kunuel arad* és a *wirud hioll wyzeul* szerkezetek értelmezéséről mondottakkal a 9. és a 13. végjegyzetben.)

[3] A *fyrolmol ſepedyk* szerkezetben az utóbbi szó a vitatott. Felmerült, hogy a *sopánkodik* igével függ össz (Gragger 1923: 10). Szinnyei (1923: 121) és Négyesy (1927: 377) a *sápad*-dal hozta kapcsolatba, Bárczi (1967: 87) pedig a *sóhajtozik*-kal. Az (utóbbi időkig) leginkább számon tartott két vélemény a Pais Dezsőé (1932: 47–51), aki átvitt értelmű használatban a *süpped* 'elmerül. vizenyőssé válik' igével rokonította a szót, illetve a Mészöly Gedeoné (1936: 168–70, 1944: 52–5), aki a *szepeg*-gel, amelynek a régiségben 'siránkozik, zokog' jelentése is volt. Ez utóbbi vélemény vált inkább elfogadottá, Benkő (1980: 130–1) szintén ezzel számol. Mégpedig azért, mert tartalmilag is illik a szövegösszefüggésbe, illetve a régiségből gyakran ki lehet mutatni a *sír* igének vagy származékainak és a *szepeg*-nek az együttes előfordulását. A *ſepedyk* tehát egy a *szepeg*-nek megfelelő, csak más, *-d* képzővel ellátott igének lenne az első adata, mégpedig *s*-ező változatban. A TESz. is azt írja, hogy a *seped* 'siránkozik, sírva panaszkodik | sopánkodik' szó „Hangutánzó eredetű. Hangalakja a halk, nem világosan artikulált beszédet érzékelteti. Igen valószínűen etimológiai kapcsolatban van a *szepeg* igével ... Maga a *-d* gyakorító képzős *seped* alak ugyan csak az Ómagyar Mária-siralomban fordul elő, a szótő más morfológiai változatai azonban még ma is élnek: N. *sepeleg, sepelyeg* 'sopánkodik, sápítozik' ... N. *sëpëg, sëppëg, seppög* 'suttog, sopánkodik'".

Az ÓMS.-beli *ſepedyk*-nek a fenti magyarázatát, illetve a *szepeg* R. 'sír, zokog' igével való összekapcsolását hipotézisként ugyan magam sem vetem el, azt is megjegyzem azonban, hogy Mészöly (1944: 54) vonatkozó adatai szinte mind a *sír* és a *szepeg* igéből, illetve származékaikból álló, mellérendelő szerkezetet alkotó szinonim szópárok: DöbrK. 328: *Sirtok es szepektek*; MargL. 70: *ſyraſwal, zepegeſwel*;

ze[t]ni ··· Bëzzögségöt ës ez iʒ́nek kiβánjà: elé mënβén Bët-
ü ü ë gy í ánynyá ë
le[hem belé] {Bëtle[hemben]} ··· fial öszβé lëlé, ës barmok
ë χ ë χ á ü ë é o u
··· [hi]tβán posztó be[l]é tàkàrutà. ··· dicső szilete[t]üi, kin
χ àny u a a o á ëü í
àn ʒ́ol[...] ··· pukul[n]ak sëtitségë b[elől] {sëtitségéb[en]}
a o o i é ëü i
···. Ez lőn új iʒ́nek csud[ájà], ··· ki miá ürdügök szörnyőlé-
Ë ëü u gy áá à ö ö ü ü ëü
n[ek].

Az Ómagyar Mária-Siralom

βalék siralm tudatlan; | siralmal sëpedëk, | búal oszok,
o o sz i a u
epedëk. || βálàszt βilágomtúl, | zsidou, fiadomtúl, | ézës örö-
à a à u ű oβ o u ű ë ü ü
memtűl. || Ó, ën ézës uradom, | ëʒ́ʒ́en iʒ́ fiadom! | sírou ànyát
ë O e ë o u gygyë ëgy o u i ó d
teküncsed, | búà belől kinyúχχàd! || Szëmem künyβel àràd, | ën
ö uá ëü i a ë önü à a e
junhom búal fáràd; | të βéröd hullatjà | ën junhom alélatjà. ||
o χu à a ë ü χ tytyá e o χu o ë tytyá
βilág βilágà, | βirágnàk βirágà: | keserűen kinzàtul, | βas szë-
à à á à à á ë üë a o o
gekkel βeretül. || Oh nekëm! {Oh, nekëm} ën fiam | ézës mé-
ö Uχ ë Uχ ë e o ë ë
zűl, | széʒ́ënűl szépségöd, | βíröd hiol βízől || Siralmam, fuhá-
ő ëgy ü ë ü i ü χí i ëü o o oχà
szàtom | tërtetik kiűl, | ën junhomnak bel búà, | ki sümhá nim
u ë íő e o χu ë á ö χà ë
hül. || βéʒ́, hàlál, {βëʒ́ hàlál} engömet, | ëʒ́ʒ́edöm ilylyën, |
χiú ëgy χ à égy χ à ë ü gygyë ü i
maraʒ́ʒ́on uradom, | kit βilág félylyën! || Ó, igaz Simëonnak |
à àgygyu o u à ë o ó

bëzzëg szoβa érë: | ën ërzëm ez bútörüt, | kit níhá égírë. ||
a ë é e é ë ü ö χà í é é
Tűled βálnom, | de nüm βàlállàl, | hul iʒ́ kínzàssál, | fiam,
à u ö á à a χoly igy à o
hàlállàl. || Zsidou! mit tész, | türβéntelen | {mit tész |
χ à a oβ ëszsz ö ëszsz
türβéntelen? |} fiam mért hal | büntelen. {büntelen?} ||
ö o ë χo ű ű
Fugβá, húztozβá, | üklelβé, këtβé | ölöd. || Këʒ́üʒ́ʒ́etük fiam-
o à χu u à ö ë ë ü ü egyögygyö o
nak, | në leʒ́ këʒ́ülm magamnak; | aβaʒ́ hàlál kináàl | ànyát
égy egyö o o o ogy χ à a
ézës fiàál | ëʒ́embelű ölylyétük!
ë a gyë ü ü ë ö

A Gyulafehérvári Sorok

Hábróságben βáláknak këʒ́össégë. | Éléknek ürükségë. |
χà együ é Ë ö ö é
Kórságban βáláknak egésségë. | Szűkségben βáláknak bëüségë.
szs é iü ő é
| Ëhező[knek ëlégségë]. || Csudálàtos miβínek jelënetüíben. |
Éχë ëü e é a u í i i
Ünün szájáβál mondot igének tanóságábàn. | Szent oltáron kü-
Ö ö a u u í o a a à u ö
nyér képében. | Az kërëszt fán figëü képében. || Ünün
ë ë O ő ë Ö ö
tanoχtβányának árúlàtjà. | Nemzëtüi népnek βàdúlàtjà. | Jeru-
o n a à u tytyá ë e í á u tytyá ë ú
zsálëm βáràsánàk tisztës fugàdàtjà. | Isten fiánàk ártatlansá-
à a o tytyá a à
gà. | Hàlálának szidalmos kínà. | Bódog àszszunnak szëméhel
á χ à à a á u a o χ
lá[tàtjà].
à tytyá

földön és a mennyben is, vitesd végbe a mennyei látomást! Úgy jelentél meg a szent, bölcs
mennyei látomásban!

asszonynak, aki imát mondott · · · Amikor felfelé · · · a mennybe tekintett, amikor téged
feltekintett a mennybe

is ott tündökölve látott, az Isten nevében rólad olyanképpen szólott · · ·: új látomást
dicsőségben *dicsőségének jegyében*

látok: a szűz leány gyermeket szült, amiben csodát mutatott. És ölében tartja az anya,
fiút

aki dicsőséget szült. Amint én tudom, magzat voltában is felismerem: (ez szent) ez nem
szült, amint Istentől fogantjának is elismerem:

közönséges gyermek, hanem isten. · · · a világot · · ·. E dolog számára a bizonyosságot is
másfajta

kívánja: elmenvén Betlehembe · · · a gyermekkel együtt találta, és barmok · · · silány
Betlehemben a fiúval *együvé*

posztóba takarta. · · · dicső születése, amelyen az angyal · · · · · · a pokolnak
takarva

sötétségéből · · ·. Ez volt az új eseménynek a csodája, · · · amely miatt az ördögök
sötétségében

szörnyülködtek.
elszörnyedtek.

Az Ómagyar Mária-Siralom

Valék siralom-tudatlan; | siralommal sepedek, | búval aszok, epedek. || Választ
világomtól, | zsidó, fiadomtól, édes örömömtől. || Ó, én édes uradom, | egyenegy fiadom!
| síró anyát tekintsed, | bújából kinyújtsad! || Szemem könnyel árad, | én jonhom búval
anyád

fárad; te véred hullatja | én jonhom alélatja. || Világ világa, | virágnak virága: | keserűen
kinzatol, | vas szegekkel veretel. | Óh nekem! én fiam | édes mézül, | szégyenül szépséged,
Óh nekem én fiam!

| véred híul vízül. || Siralmam, fohászatom | tértetik kívül; | én jonhomnak bel búja, |
[a]ki soha nem hül. || Végy, halál, engemet, | egyedem éljen, | maradjon uradom, | [a]kit
híul. || Vegy[en] halál engemet,

világ féljen! || Ó, igaz Simeonnak | bezzeg szava ére: | én érzem ez[en] bútört, | [a]kit néha
igére. || Tőled válnom, | de nem valállal, | hol így kínzassál, | fiam, halállal. || Zsidó! mit
válnám válállal,

tesz[el] | törvénytelen[ül]? | fiam miért hal bűntelen[ül]? || Fogva, húztozva, | ökleleve,
[a]mit tesz[el], törvénytelen, | fiam mert hal bűntelen[ül].

kötve | ölöd. || Kegyedjetek fiamnak, | ne legy[en] kegyelem magamnak; | avagy halál
kínjával | anyát édes fiával | egyenbelé öljétek!

B)

Nem tudtam, mi a siralom; | most siralommal siránkozom, | bútól hervadok,
emésztődöm. || Napvilágomtól szakít el | a zsidó, fiacskámtól, | édes örömömtől. || Ó, én
édes uracskám, | egyetlenegy fiacskám! | a síró anyát tekintsed, | szabadítsd ki bújából. ||
síró anyádat húzd ki

Szemem könnytől árad, | az én lelkem bútól fárad; | a te véred hullása | az én lelkem
bensőm *bensőm*

alélása. || Világmindenségnek világossága, | virágnak virága, | keservesen kínoznak, | vas
Világosságnak

szegekkel átdöfnek. || Ó jaj nekem! én fiam, | aki édes vagy, mint a méz; | szépséged
Ó, én tulajdon fiam! | édes vagy, mint a méz;

mégis meggyalázzák, | véred kiömlik, mint a víz. || Siralmam, fohászkodásom | kifakad
kívül van már

belőlem; | lelkemnek belső búja az, | amely soha nem veszít hevességéből. || Vegyél el,
bensőmön *nem távozik el.* Vegyen el

halál, engemet, | egyetlenkém éljen, | maradjon meg uracskám, | akit a világ féljen! || Ó,
~~a halál engemet,~~

az igazmondó Simeonnak | bizony érvényes volt a szava: | én érzem a bú ama tőrszúrását,
igaz szava beteljesedett: *fájdalom*

amit ő egykor megjövendölt. || Tőled el kell válnom, | de nem ily szörnyű valósággal[?],
elválnám, | de nem ily szétszakítással [?],

amikor így kínoznak, fiam, halállal. || Zsidó! mit teszel | törvénytelenül? | mért hal meg a
hogy így kínozzanak, *amit teszel, törvénytelen, | mert meghal a*

fiam | bűntelenül? || Megragadva, ráncigálva, | öklöllel verve, megkötözve | ölöd meg. ||
fiam | bűntelenül.

Kegyelmezzetek meg a fiamnak, | ne legyen kegyelem a magam számára; | avagy a halál
kínjával | az anyát édes fiával | együtt öljétek meg!